

Nationell diskurs i Lars Huldéns 1960–1970-talspoesi: Mannerheim och Runeberg

LARS HULDÉNS (1926–2016) LÅNGA FÖRFATTARSKAP hör till de riktigt intressanta och nydanande i finlandssvensk litteratur. Det har alldeles nyss avslutats, vilket i sig motiverar en återblick; Finlands 100-årsjubileum som självständig stat är en annan anledning att vända sig till Huldén. Han menade nämligen själv att det knappast fanns någon samtida poet i Finland, varken finlandssvensk eller finsk, som använt ordet ”Finland” så många gånger som han.¹

Huldéns interventioner i den nationella diskursen är uppslagsrika och mångfacetterade. Den nationella tematiseringen inleds redan i debutsamlingen *Dräpa näcken* (1958) men blir särskilt framträdande under 1960- och 1970-talen. Jag undersöker i denna artikel hur två gestalter, generalen Carl Gustaf Mannerheim och nationalskalden Johan Ludvig Runeberg tematiseras i hans samlingar *Dikter i fosterländska ämnen* (1967) och *J. L. Runeberg och hans vänner* (1978). Mannerheim och Runeberg är båda alltså centrala nationella symboler i Finland trots att de redan under ifrågavarande decennier hade hunnit stelna till statyer i det allmänna medvetandet. Men det är också därför som de under 1960-talet tas upp till offentlig granskning. Ett exempel på detta är Paavo Rintalas omdebatterade romantrilogi om Mannerheim.² Ett annat exempel på att uppfattningen om Finlands förflutna var under omförhandling är Väinö Linnas uppmärksammade roman-

1. Inga-Britt Wik (red.), *Strövotåg i ordskogen. Lars Huldén om liv och verk*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 636, Helsingfors 2002, s. 123.
2. Paavo Rintalas svit bestod av de tre romanerna *Mummoni ja Mannerheim* (1960), *Mummoni ja marsalkka* (1961) och *Mummoni ja marskin tarinat* (1962).

trilogi *Täällä Pohjantähden alla* (1959–1962, sv. *Under Polstjärnan*), som gav upphov till en omfattande debatt om synen på kriget 1918.³ Och det är också under 1960-talet som Finska Litteratursällskapet startar sitt insamlings- och arkiveringsprojekt med syftet att bevara finländares minnen från inbördeskriget, erfarenheter som dittills hade förtigits.⁴ Huldén deltar alltså genom sin poesi i samtidens diskussion om nationella frågor och om landets historia.

Jag har i en tidigare artikel undersökt Huldéns uppgörelse med den kristna traditionen och argumenterat för att han till följd av sina ämnesval (bland annat hembygd och folkkultur) riskerar att uppfattas i alltför traditionella termer (så sker i viss mån hos Åsa Stenwall i *Den omöjliga hemkomsten*⁵), liksom hans allmänna provokationer lätt tas som uttryck för en enskild författares humoristiska och ”finurliga” sinnelag snarare än som vägande inlägg i en större offentlig diskurs om poetik, ideologi och samhälle.⁶ När jag nu tar upp ett annat tema, nationalism/patriotism, är det utgående från samma tanke, nämligen att Huldén närmar sig nationalismen framför allt som ett kollektivt språkligt fenomen, en diskurs, och att han dissekerar dess element och dynamik på ett både kritiskt och lekfullt sätt. Genom att ifrågasätta rådande maktstrukturer deltar han i 1960- och 1970-talens vänsterideologiska kritik, samtidigt som han ger uttryck för ett tänkande som pekar framåt mot det som närmast svarar mot ett socialkonstruktivistiskt perspektiv.

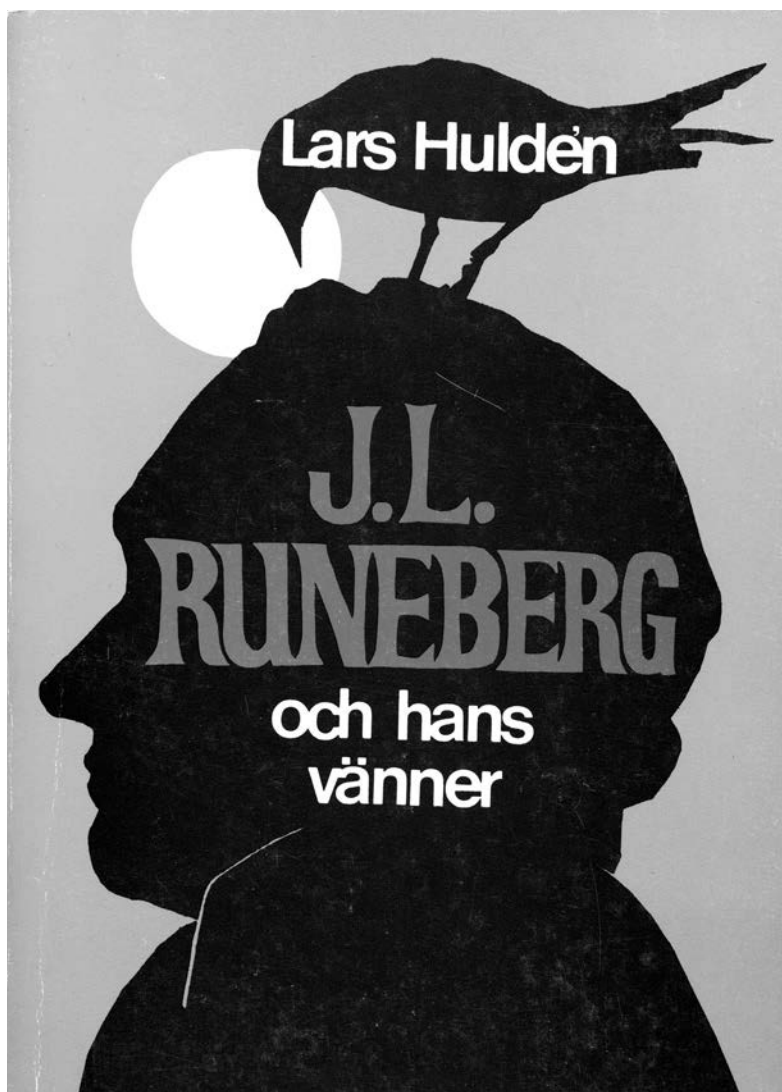
Socialkonstruktivismen skulle få sitt genomslag först på 1980- och 1990-talen, men att poeter är lyhörda uttolkare av skeenden som ännu inte befästs i en kultur finns det många exempel på. Huldén är ett sådant exempel, vilket kan ha att göra med hans dubbla roll som poet och språkforskare. Som professor i nordisk filologi var han givetvis förtrogen med den vetenskapliga diskussionen inom lingvistik och litteratur och kunde dra nytta av de perspektiven i sin poesi.

3. Se t.ex. Yrjö Varpio, *Väinö Linnan elämä*, Helsinki: WSOY 2007, s. 482–515.

4. Ulla-Maja Peltonen, *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 894, Helsinki 2003.

5. Åsa Stenwall, *Den omöjliga hemkomsten. Rötter och rotlöshet hos några österbottniska författare*, Helsingfors: Schildts 2006, s. 241–283.

6. Se Anna Möller-Sibeli, ”Futurum, Futurum, varför har du övergivit mig!” Kristen diskurs i Lars Huldéns tidiga poesi”, *Finsk Tidskrift* 2017:2, s. 7–27.

Omslaget till Lars Huldéns diktsamling J. L. Runeberg och hans vänner (1978) signalerar att nationalskalden förstenats till ett monument och en rastplats för stadsfåglar. Med den utgångspunkten undersöker Huldén glatt vanvördigt Runebergs nationella och litterära position i samtiden, och försöker hitta människan bakom ikonerna.

Direkta allusioner just till särskilda teoretiker finns knappast i hans läsartillvända och konkreta poesi, men jag vill hävda att en särskild medvetenhet om vetenskapliga och teoretiska problem syns i hans poetiska praktik.

Det som kännetecknar socialkonstruktivism är fyra huvudidéer: en kritisk inställning till kunskap (verkligheten är inte omedelbart tillgänglig utan endast genom våra kategoriseringar), historisk och kulturell specificitet (vår världsbild och identitet är kontingenta och skulle vara annorlunda i en annan miljö och tid), samband mellan kunskap och sociala processer, och slutligen, samband mellan kunskap och social handling (den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får konkreta sociala konsekvenser).⁷ Allt detta utmärker enligt min mening Huldéns 1960–70-talspoesi, vilket snarare överraskat mig i mitt forskningsarbete än utgjort något initialt tolkningsperspektiv.

Min föresats är alltså att analysera Huldéns dikter om Mannerheim och Runeberg med avseende på nationalism/patriotism i deras historiska sammanhang, men också att med lätt hand visa på de premisser hos Huldén som jag menar att man kan kalla socialkonstruktivistiska. För att få några hållpunkter för mitt resonemang utan att för den skull lägga ett teoretiskt raster över mitt material, utgår jag från några begrepp av Ernesto Laclau & Chantal Mouffe respektive Norman Fairclough; dessa presenteras i samband med diktanalyserna. Terminologin, som används sparsamt, tjänar mera som inspiration än som teoretisk modell och integreras i diktanalysens övriga kontextualisering. Tilläggas kan, att orsaken till att jag i mina diktanalyser fäster så stor vikt vid dikternas tillkomstsituation och mottagande ligger i Huldéns egen poetik. Allt tyder på att hans dikter inte bör ses som autonoma estetiska objekt (i en nykritisk anda) utan som texter av mer processuell och social karaktär. De är inriktade på omvärlden, läsaren och den talande själv; och den talande är inget centrallyriskt jag utan en som ständigt byter skepnad, växlande mellan nya positioner och röster. Ett viktigt referensverk ifråga om dikternas tillkomstsituation är Inga-Britt Wiks omfattande intervjubok, *Strövtåg i ordskogen* (2002), där hon i dokumenterade samtal med Huldén ställer frågor

---

7. Vivien Burr, *An Introduction to Social Constructionism*, London & New York: Routledge 1995, s. 2–5.

om hans diktsamlingar och omständigheterna kring deras tillkomst och reception, samt om hans biografiska bakgrund.

MANNERHEIM OCH OMFÖRHANDLINGEN AV VITT OCH RÖTT

Mannerheim är visserligen historiskt sett ett senare fenomen än Runeberg, men i Huldéns författarskap behandlas han före Runeberg och upplägget här följer den kronologin. Runeberg hör till Huldéns egna forskningsområden och ägnas en hel diktsamling, den redan nämnda *J. L. Runeberg och hans vänner*. Mannerheim är inte ett lika stort motiv kvantitativt sett men måste betraktas som ett signifikativt val; han förekommer i en festdikt ur *Dikter i fosterländska ämnen*, ”Tre blad ur en befälhavares tänkebok”, som närmast är en svit bestående av tre dikter, samt i en dikt ur *Herr Varg!* (1969). I den sistnämnda behandlas Mannerheims relation till modern (som dog när han var tretton år) och hans makt över kvinnor. Jag tar inte upp den dikten här utan fokuserar i stället på ”Tre blad ur en befälhavares tänkebok”, som explicit tematiserar det nationella. Innan jag går in på Mannerheim-dikten vill jag lyfta fram några allmänna kommentarer av recensenter och av författaren själv, för att belysa de poetiska utgångspunkterna för porträtteringen.

Ulla Olin skriver i sin recension av *Dikter i fosterländska ämnen* i *Hufvudstadsbladet* att Huldéns viktigaste grepp innebär ett slags rollgestaltning: ”Kanske en naturlig tvekan inför vad just ’jag’ vet om fosterlandet och hur representativt det vetandet kan vara har lett till att författaren i stället låter en rad olika medborgare komma till tals.” Rösterna tillhör personer från olika samhällsskikt och generationer. Olin konstaterar också att patriotiska tongångar allmänt taget lyst med sin frånvaro under årtiondena efter kriget. Endast vid vissa solenna tillfällen har det upplevts påkallat att begrunda medborgarnas relation till fosterlandet.⁸ Enligt Huldén var tiden mogen att ta upp frågan om patriotism. Han säger så här i Wiks intervjubok *Strövtåg i ordsbogen*:

8. Ulla Olin, ”Fosterländska ämnen”, *Hufvudstadsbladet* 14/12 1967 [Brages Pressarkiv].

Kriget hade raserat så mycket av den elokvens som ägnades fosterlandet tidigare, och nu gällde det att försöka konstruera ett nytt fosterlandsbegrepp. Det var det jag alldeles medvetet försökte göra, ett mycket vidare, ett mindre anspråksfullt men sannare. Jag försökte undvika alla klichéer. Det försöker man alltid, men icke minst när det gäller nyfosterländskheten som jag väl tors säga att jag tillägnade mig.⁹

Intentionen är alltså inte att försöka avpollettera all patriotism utan att kritiskt granska vad denna byggt på och utforska nya innebörder, att dekonstruera begreppet i akt och mening att göra språket sannare. *Dikter i fosterländska ämnen* består betecknande nog av beställningsdikter, tillfällesdikter som framförts i olika sammanhang: Bottniska dagarnas huvudfest i Nykarleby den 29 juli 1967, Svenska Teaterns hundraårsfest den 30 september 1966, filosofiska fakultetens promotion vid Helsingfors universitet den 31 maj 1964, Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1967 och Carl Gustaf Mannerheims hundraårsdag den 4 juni 1967. Genren kan tyckas som en dammig kvarleva från ett tidigare litteraturhistoriskt skede, lämplig på Tegnér's tid och före det, men alltför konvens- och formbunden för att svara mot en modern poesis krav på frihet, subjektivitet och kritiskt tänkande. Huldén är naturligtvis medveten om att en sådan inställning finns i samtiden ("Många håller sig för goda att skriva beställningsarbeten och vill bara arbeta spontant", säger han i en intervju 1968¹⁰), men själv uppfattar han tillfällesdikten som en möjlighet att göra en insats i samhället och pröva hållbarheten i gamla tankar. Om tankarna "inte håller att hamras på i en enkel dikt, är de inte så pålitliga".¹¹

Claes Andersson ser genast förtjänsten hos Huldéns samhällsengagerade festdikter. I en recension i *Vasabladet* 1967 framhåller han hur glädjande det är att diktare i dag börjar återfå sin gamla roll som ordhantverkare, att poeten blir en yrkesman som kan anlitas av olika organisationer, sammanslutningar och massmedier för att tillverka dikter för uppläsning vid fester, jubileer, födelsedagar och begravingar. Han avvisar den tänkta invändningen hos många – "skall nu också de

9. Wik, *Strövtåg i ordskogen*, s. 123.

10. Ebba Elfving, "Mångfrestaren Lars Huldén", *Astra* 1968:2, s. 38.

11. *Ibid.*

'sköna konsterna' profaneras och dras ner till beställningssnickeriets nivå?!" – genom att lyfta fram den "gudabenådade stillsamma humorn, aversionen mot vulgärakademismen och persondyrkan" som gör att Huldén lyckas sabotera det institutionaliserade, förstelningen och vanetänkandet. Han gör det enligt Andersson så diaboliskt att läsaren/lyssnaren, som väntar sig något "högravande och lagom floskulöst", kanske först efteråt märker vad det är fråga om.¹²

Den beskrivningen passar in även på dikten om Mannerheim. Den avporträtterade var i egenskap av republikens president, marskalk av Finland och riksföreståndare redan under sin livstid den kändaste personen i Finland både i hemlandet och utomlands, vid sidan av Jean Sibelius. När Jörn Donner står inför uppgiften att skriva boken *Anteckningar om Mannerheim* (2011) upplever han det som ett problem att Mannerheim är "sönderskriven, sönderbearbetad, sönderkommenterad, dessutom föremål för tusentals gissningar om vad han verkligen var".¹³ Ändå är han enligt Donner för de flesta unga en avlägsen mytisk figur, "vilket inte har hindrat många tonåringar från att anse honom vara 'störst', i en betydelse som är helt oklar, om man inte vill jämföra honom med de hjältar inom underhållningsbranschen och idrotten som kommer och försvinner."¹⁴ På 1960-talet när Huldén skrev sina Mannerheim-dikter låg minnet av honom närmare i tiden och han var mindre förbrukad. Intresset för honom var ändå stort och syntes bland annat i Paavo Rintalas redan nämnda romansvit om Mannerheim och i biografutgivningen. Mannerheims egna memoarer *Minnen* i två band utkom strax efter hans död. Den första större Mannerheimbiografen författad av Erik Heinrichs utkom 1957–59, snart efterföljd av Stig Jägerskiölds åttabandsverk om Mannerheim, vars fyra första delar publicerades under 1960-talet. Vid samma tid utgavs J. E. O. Screens bok *Mannerheim. The Years of Preparation* (om Mannerheims ryska tid, före insatserna i Finland). Jägerskiölds och Screens verk översattes snabbt till finska. På 1970-talet hade Mannerheim blivit en kultfigur som vänsterrörelsen

12. Claes Andersson, "Dikter för högtidliga tillfällen", *Vasabladet* 22/12 1967 [Brages Pressarkiv].

13. Jörn Donner, *Anteckningar om Mannerheim*, Helsingfors: Söderströms & Stockholm: Atlantis 2011, s. 82.

14. *Ibid.*, s. 9.

gjorde upp med – kanske gällde uppgörelsen i högre grad kulten än Mannerheim som person.¹⁵

I Huldéns diktsvit är det Mannerheim själv som får föra ordet och på det första bladet antecknar han följande:

Uppgiften var rent militär. Det gällde att ställa upp en armé i Österbotten och erövra huvudstaden Helsingfors samt rensa landet från – som det hette – huliganer.

Det var ingen lätt uppgift, men den syntes mig lockande, särskilt i ett förlängt perspektiv.

Man berättade mig senare, att vita soldater från Österbotten, när de kom till landets fattigtrakter, hade sagt till varandra:
”Pojkar, vi har slagits på gälins sida!”

De hade måhända rätt.¹⁶

Den citerade repliken är inte fiktiv utan ett plock ur verkligheten. Huldén berättar i Wiks intervjubok att hans far, nyss hemkommen från kriget, hade träffat sin kusin Erik Wallin på landsvägen. De hade stannat och pratat om vad de varit med om, och kusinen hade sagt: ”Veit du, tå ja tycker att vi har vari på gälins sido.” (i ordagrann översättning: ”Vet du, då jag tycker att vi har varit på galen sida.”)¹⁷ Repliken har i Huldéns dikt nått Mannerheims öron och framstått för honom som allvarlig nog att både upprepas i ungefärligt bibehållen dialektal form och begrundas – rentav försätter den honom i tvivelsmål om det framgångsrika i den militära operationen. Dikten visar en överbefälhavare som ödmjukt förmår ta till sig vanliga soldaters synpunkter och rannsaka sina egna insatser, trots den yttre segern och det anseende som han allmänt åtnjuter. En folklig, muntlig diskurs införlivas med en anteckning gjord av den högst uppsatte militären i Finland och kompletterar bilden av kriget 1918. Effekten blir att tudelningen i vitt och rätt kompliceras och att man bakom den hero-

15. Matti Klinge, ”Mannerheim, Gustaf”, *Biografiskt lexikon för Finland*, Helsingfors: SLS 2014, <http://www.blf.fi/artikel.php?id=625>, URN:NBN:fi:sls-4132-1416928956738, (hämtad 17/6 2016).

16. Lars Huldén, *Dikter i fosterländska ämnen*, Helsingfors: Schildts 1967, s. 29.

17. Wik, *Strövtag i ordskogen*, s. 126.

iska, segervissa rollen som överbefälhavare skymtar den kännande och tvivlande människans brydsamma situation: hur göra rätt, hur uppnå de goda målen för landet som helhet? Kanske blev det fel ändå? Den infogade bisatsen inom tankstreck ”– som det hette –” innan ordet ”huliganer” används som beteckning för de röda, vittnar också om Mannerheims tveksamhet och distans till den kategoriska och nedsättande benämningen. Han ställer sig bakom uppdraget att leda den vita hären, men övertar inte automatiskt de värderingar som ingår i det allmänna språkbruket inom hans läger. Det har väl också med hans aristokratiska hållning att göra, han nedlåter sig inte till vulgaritet. Huldén gör inte Mannerheim mindre hjältemodig i denna dikt, snarare framstår han om möjligt som än mera aktningvärd i sin beredskap att ta emot kritik och lyssna på folket i sin armé. Men det som Huldén vill rubba i den nationella diskursen här är den tydliga uppdelningen i vitt och rött och den semantik som fixerats i dem som ”nodalpunkter” – jag ska strax förklara vad begreppet betyder.

I *Hegemony and Socialist Strategy*, som ursprungligen kom ut 1985, förenar Laclau & Mouffe i sitt tänkande två teoretiska traditioner, marxism (med dess sociala, politiska perspektiv) och strukturalism/poststrukturalism (med dess perspektiv på betydelseprocesser). Enligt deras mening konstitueras en diskurs av sitt förhållande till det som den utesluter, det diskursiva fältet. Tecknen eller elementen i en diskurs är mångtydiga, men en diskurs försöker göra elementen till *moment* genom att reducera deras mångtydighet till entydighet och åstadkomma ett stopp i tecknens betydelseglidning. Men fixeringen till ett moment är av nödvändighet tillfällig, för det diskursiva fältet påminner alltid om att andra definitioner av samma tecken är möjliga, det hotar destabilisera entydigheten.¹⁸ Med *nodalpunkt* avses de privilegierade tecken kring vilka en diskurs organiseras, det är en kristalliseringspunkt i den enskilda diskursen – samtidigt som *nodalpunkten* också är *en flytande signifikant*, vilket betyder att den är öppen för att tillskrivas olika betydelser och pekar på den kamp om viktiga tecken som förs mellan olika diskurser. Till exempel ”kropp”

---

18. Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, översättning Sven-Erik Torhell, Lund: Studentlitteratur 2007, s. 34 ff; Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemony and Social Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, 2. ed., London, New York: Verso 2001, s. 105.

är en nodalpunkt i den medicinska diskursen samtidigt som den är en flytande signifikant vad gäller förhållandet mellan den medicinska diskursen och alternativa behandlingsdiskurser. Eller om man säger "kropp och själ" sätts ordet in i en religiös diskurs och får en annan identitet. Laclau & Mouffe kallar varje praktik som skapar en relation mellan elementen så att elementens identitet förändras för *artikulation*. Begreppet *diskurs* är således den strukturerade helhet som följer av en artikulatorisk praxis.¹⁹

Nämnas kan att Huldén i en tidigare dikt i samlingen *Speletuss* (1961) ger röst åt en revolutionär röd som berättar hur han och hans gelikar tappat upp "herrarnas" blod i mejerihinkar och transporterat hinkarna till Högholmens djurpark (i Helsingfors). Djuren blev sjuka och spydde av att dricka blodet, för det var förgiftat av "sjampagn och stora sigarrer" (monologen innehåller flera stafvel, som understryker bristen på bildning). Diktrösten konkluderar: "Så du vet att revolutionen var bra och rättvis. / Nu finns det bara rent blod i Finland."²⁰ Hatet mot herrarnas vanor utgör inget hinder att ta efter deras nöjen; dikten slutar med diktjagets notering att de druckit champagne och rökt cigarrer i Brunnsparken, "Men jag tog bara lite". Huldén blir inget allmänt språkrör för de röda, även om han gör Mannerheim lite mindre vit. Det är inte ideologin i sig som prövas utan hur den kommer till uttryck hos individen. Den enskildas tal kan väcka förtroende eller motvilja, och i denna läsreaktion sker den fortsatta moraliska prövningen. Huldén ger bollen vidare. Det som Laclau & Mouffe kritiserar i det marxistiska tänkandet är "hegemoniseringen" av vissa krav till historiska intressen. Det är ett felslut att betrakta subjekt som representanter för en socialklass, som om alla subjekt med samma position i produktionssystemet hade gemensamma intressen och kunde hänföras till en grupp, till exempel "arbetarklass". I stället bör man acceptera att varken den politiska eller den ekonomiska identiteten hos agenterna kristalliseras som moment i en enhetlig diskurs. Analogierna är instabila – det ekonomiska är, och är inte, närvarande i det politiska och vice versa. Ett subjekt för Laclau & Mouffe anger alltid en position i en öppen och föränderlig diskursiv

19. Winther Jørgensen & Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, s. 35; Laclau & Mouffe, *Hegemony and Social Strategy*, s. 105, 112–113.

20. Lars Huldén, *Speletuss*, Helsingfors: Schildts 1961, s. 52.

struktur och all erfarenhet bestäms av specifika omständigheter.²¹ Jag tycker att Huldéns dikt visar på det problematiska i att betrakta diktjaget som en representant för klasskampen och de röda; situationen är mer intrikat än så, handlingarna och utsagorna bestäms inte på ett entydigt sätt av faktiska ekonomiska och politiska intressen utan även av oklara, motsägelsefulla och gruppdynamiska motiv.

Mannerheims beredskap att tänka om i Huldéns dikt har ett visst stöd i verkligheten. Det är inte bara som den vita härens ledare han har gått till historien utan också som en gemensam överbefälhavare i vinter- och fortsättningskrigen. I kriget mot Ryssland lyckades han mobilisera en armé som inkluderade dem som 1918 varit på den röda sidan samt deras barn. Förutsättningen för detta var att han under mellankrigstiden omprövade sin linje och gick in för att överbrygga landets tudelning och ena nationen. Detta skedde delvis genom hans engagemang i Finlands Röda Kors och General Mannerheims barnskyddsförbund. Att det var riksdagens talman, den socialdemokratiska K-A Fagerholm, som höll begravningstalet för Mannerheim i Storkyrkan visar vilken konsensus som hade uppnåtts. I talet tog han också fasta på folkförsoningen, vilket visserligen inte behagade alla²²:

Vår bortgångne storman hörde dock till dem, som klart insåg att ett livsvillkor för vår frihet var större enhet, mera samförstånd. Han medverkade kraftigt till att skapa detta. Småningom värkte bitterheten bort, såren läktes, klyftor överbyggdes, och när olyckan änyo drabbade landet och folket måste gå till försvarskamp var det Mannerheim man litade på.²³

I sin första dikt i Mannerheim-sviten visar Huldén alltså på befälhavarens vilja att beakta kritik och att medge att gränsdragningen mellan den vita och röda intressesfären var en problematisk konstruktion. Detta stämmer överens med bilden av Mannerheim som den nationella brobyggaren. Han förblir en hjälte i Huldéns porträtt. Men i följande dikt ur sviten tar Huldén itu med hjältedyrkan kring Mannerheim:

---

21 Laclau & Mouffe, *Hegemony and Social Strategy*, s. 115–121.

22 Klinge, "Mannerheim, Gustaf"; Donner, *Anteckningar om Mannerheim*, s. 67.

23 Donner, *Anteckningar om Mannerheim*, s. 67.

Att en segerherre skall bli hatad av dem han har besekrat är normalt. Det väntar han sig själv och finner han sig i. Svårare känns det att vara gränslöst beundrad bland dem man har hjälpt.

Jag möter dem varje dag, dessa som går klädda som jag, och går som jag, röker samma cigarrer som jag, dricker samma konjak på samma sätt som jag; gör vad de kan för att i alla oväsentliga avseenden vara som jag.

Det kan inte sägas, hur mycket större värde jag sätter på dem som hatar mig än på dem som beundrar mig så utan hejd.

Finland blev självständigt det. Men här finns många som inte har en aning om vad det vill säga att vara självständig.²⁴

Patriotism knyts ofta till heroism, och i en finländsk krigskontext finns det ingen som mer än Mannerheim har fått personifiera hjälten. Huldéns dikt ifrågasätter en sådan slentrianmässig koppling mellan patriotism och hjältedyrkan, och han låter en provocerad Mannerheim föredra fienders hat framför devotas beundran. Framför allt omdefinieras självständighet (som en nodalpunkt) till att betyda något inte bara på en politisk nationell nivå utan också på en psykologisk individuell nivå. Med diskursanalytiska termer kunde man säga att det diskursiva fältets tecken kring personlig mognad, vilka i allmänhet utesluts från den nationella diskursen som något ovidkommande, artikuleras här. Därmed blir ”självständighet” en flytande signifikant, öppen för ny mening. Finland behöver inte en grupp som kollektivt hyllar nationell frihet symboliserad i en hjältegestalt, Finland behöver människor som är mogna att axla självständigheten som fritt tänkande och ansvarstagande medborgare. Nationalism är inte att blint underkasta sig en ledare, men kanske att som individ (även i fredstid) arbeta för samma mål som en betrodd ledare. Hur detta ska göras måste envar tänka ut själv. Åtminstone handlar det inte om en yttlig imitation av ledarens vanor.

Den sista dikten i Mannerheim-sviten behandlar Mannerheims ryska och aristokratiska perspektiv:

---

24. Huldén, *Dikter i fosterländska ämnen*, s. 30.

De har ansatt mig och varandra med frågor om ”det förlängda perspektivet”, vad jag den gången menade med de orden.

Vad hjälper det att förklara; de skulle ingenting förstå.

Ingenting förstå om det stora fäderneslandet, det oföränderligt stora, i vars landskap min blick dröjer kvar, fast det redan är sent.

Såsom en liten strandvik upprörs och fiskynglet rusar av och an för varje sten som slängs däri, så upprörs ett litet folk och rusar från ytterlighet till ytterlighet för obetydliga orsakers skull.

Men här har jag valt att bo, i föränderlighetens provins. Kom mig bara inte för nära. Jag behöver distans för min blick.²⁵

Mannerheim var född och uppvuxen i Finland, men tillbringade från tjugoårsåldern närmare trettio år i Ryssland, där han utbildade sig, gjorde en framgångsrik militär karriär (deltog i det rysk-japanska kriget som allmänt sett var ett nederlag men där han meriterade sig personligen, han företog en resultatrik vetenskaplig och militärpolitisk expedition till Asien med mera), gifte sig, fick två döttrar, skilde sig, fortsatte sitt professionella avancemang bland annat med uppdrag i Polen.²⁶ Han var av adligt ursprung, hade svenska som modersmål, umgicks i Europas högsta societetskretsar och hade tillägnat sig värderingar och perspektiv som var förankrade i 1800-talets ryska kejsardöme. Det är den bakgrunden som Huldén anspelar på i sin dikt. En närmare förklaring till Mannerheims uttalande om ”det förlängda perspektivet” (ett uttryck som även finns i svitens första dikt) tycker jag att Stig Jägerskiöld ger i sin biografi *Gustaf Mannerheim 1918* (1967). Han skriver att man ibland velat se Mannerheims anslutning till självständighetsmännen 1918 som ett uttryck för opportunist; att förstå hans övergång från en hög tjänst i kejsardömet till den finländska hären på något annat sätt än som lycksökeri har varit svårt. Enligt Jägerskiöld är detta synsätt ohistoriskt. För Mannerheim liksom för hans landsmän i rysk tjänst ”var det inte opatriotiskt att

---

25. Ibid., s. 31.

26. Se t.ex. Stig Jägerskiöld, *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Helsingfors: Schildts 1965.

tjäna i kejsardömet, tvärtom ansåg de att en hedrande verksamhet i rysk tjänst kunde vara även i Finland till gagn”.²⁷ Men omständigheterna förändrades i och med den ryska revolutionen då bolsjevikstyret ersatte tsarväldet och Finlands självständighet plötsligt verkade vara möjlig. Jägerskiöld skriver om Mannerheim:

Han hade vuxit upp i en liberal miljö, främmande för århundradets på många håll dominerande nationalism. Han var och kände sig som en europé. Hans politiska reflexioner under den stora Asienfärden visar, att han hade öppen blick för de skadliga verkningarna av förtryck och politisk centralisering och att han å andra sidan i rättssäkerhet och handlingsfrihet såg framstegsbefrämjande faktorer [...].²⁸

I Huldéns dikt upplever sig Mannerheim vara oförstådd av sina finländska landsmän och känner sig uppgiven beträffande utsikterna att förklara sin syn på vad patriotism är. Trots alla sina insatser för att värna Finlands självständighet under nationens första dramatiska årtionden med hjälp av militära och diplomatiska medel, förblir hans perspektiv vidare än det begränsat nationalistiska. Han fortfar att se Finland som en del av ett större sammanhang, han känner sig själv alltjämt som europé. Ur hans synvinkel ter sig Finland som en provins, en liten strandvik i jämförelse med Ryssland, ”det stora fäderneslandet, det oföränderligt / stora”. Visserligen har färska historiska skeenden visat hur föränderlig också en sådan stormakt är; övergången från kejsardöme till socialistiskt styre hade minsann gripit in i hans eget liv på ett kännbart sätt. Men storleken, geografiskt och politiskt, är densamma och återverkningarna på andra länder och världspolitiken är därefter. Ett litet land ingår i världshelheten på ett annorlunda sätt än ett stort. Mannerheims föreställningar om det nationella har fått näring av hans erfarenheter från ett konkret ryskt landskap med överväldigande proportioner, men i detta ingår också vida kulturella utblickar och utrymme för mångfald. Att hans syn avviker från den allmänna uppfattningen om patriotism i Finland antyder också ordvalet ”fädernesland”. Det är mindre vanligt och kan därför inte användas slentrianmässigt, i en anda av konsensus. Hos läsaren väcks frågan vad

---

27. Ibid., s. 25.

28. Ibid.

Statyn av Mannerheim till häst, placerad på en hög piedestal i centrala Helsingfors, är en synlig påminnelse om marskalkens status som nationell symbol i Finland. På detta fotografi från 1962 ser man Riksdagshuset och Nationalmuseet i bakgrunden.

ordet egentligen betyder, vilket det till synes mer självklara "fosterland" knappast skulle göra.

När Mannerheim ska förklara den komplexa innebörden i det "förlängda perspektivet" och det "stora fäderneslandet" för folket som egentligen saknar förutsättningar att förstå, gör han som Jesus – han talar i liknelser ("Såsom en liten strandvik"...). Från ledarens upphöjda position talar han med samma pondus som historiens största religiösa auktoriteter. Hans krav i diktens slut på att få vara i fred och behålla distansen kan uppfattas antingen som berättigat för en man i hans position eller som en osympatisk *von oben*-attityd, beroende på den enskilda läsaren. Men störningen i diskursen som Huldén åstadkommer har att göra med att "fädernesland" och "det förlängda perspektivet" är uttalanden om det nationella som inte sammanfaller med det gängse sättet att se på saken bland finländare, som snarare bygger på en romantisk idealism (mera om detta strax). Mannerheim ger det nationella ett främmande innehåll. Det blir inte förstått. Han har lyckats mobilisera folkarméer i tre krig i Finland, men vilka ideal eller vilken verklighet man egentligen har stridit för råder det ingen enighet om.

Huldén hade nämnt för sin far om erbjudandet att skriva en festdikt till Mannerheims hundraårsjubileum, som han fått av kanslern för Helsingfors universitet. Fadern avrådde honom: antingen blir dikten devot och det tycker många illa om eller så blir den oppositionell och då uppstår problem med beställaren.²⁹ I stället för att avböja uppdraget lyfter Huldén in problemet med det devota-oppositionella som ett tema i själva dikten och lyckas i stort sett undvika det som han varnas för. Han får dock ett anonymt brev undertecknat "Mannerheims bekanta", där det står att "något mera upphöjt och fosterländskt hade varit på sin plats".³⁰ Det är intressant att diktsviten upplevdes brista i upphöjdhet och fosterländskhet med tanke på att Mannerheim, som vi sett, varken avheroiseras eller säger något som vid närmare granskning kunde kallas opatriotiskt. I diktporträttet kvarstår hjälten, liksom det patriotiska engagemanget. Men i stället för en yttre hyllande blick finns en personlig röst, i stället för tillfällighetsdiktens klichéer så finns

---

29. Wik, *Strövtag i ordsbogen*, s. 126.

30. Elfving, "Mångfrestaren Lars Huldén", s. 38.

uttalanden som komplicerar och nyanserar bilden, som ställer frågor om vad vi egentligen menar med vit och röd, hjälte, självständighet och fosterland. Överlag verkar dikten i alla fall ha överraskat på ett positivt sätt. Enligt Kurt Ingvall, som läste upp dikten i Mässhallen i Helsingfors, blev det som ett hav av vita programblad när åhörarna bladdrade fram texten. En finsk dikt i mera konventionell tappning hade lästs upp precis före, och Huldéns dikt var inte vad man väntade sig.³¹

”DÖDARE ÄR DET GOTT OM” I RONEBERGS DIKT

Att den vittre Huldén, som i så hög grad intresserat sig för nationella frågor, inte skulle skriva om Runeberg verkar nästan otänkbart, hur skulle han ha kunnat undvika honom? En ”tjuderpåle i Finlands betesvall” kallar han Runeberg i en av sina dikter.³² Huldén var också forskningsledare för ett projekt som startade 1967 och som gick ut på att samlas data till en Runebergsordbok.³³ I Huldéns diktsamling *J. L. Runeberg och hans vänner* finns en dikt som ironiserar över detta insamlingsprojekt, eller snarare över vad en sådan forskning kunde implicera: ”Trehundrafemtio tusen löpande ord, / sjuttontusen olika ord, aderton / om man separerar participen – [...] Endast ord som använts av Runeberg / borde godtas i fosterländsk dikt. / Köp endast R-märkta diktsamlingar.”³⁴ Huldén har råd att ta ett visst avstånd från Runebergskulten, eftersom hans egen verksamhet kan synas stödja densamma. Därtill kommer några mer kuriösa tillfälligheter som skapar band mellan de båda författarna: de är båda födda den 5 februari i Jakobstad, de har studerat vid universitetet i Helsingfors, de har varit bosatta i Borgå, de är båda välkända och uppskattade författare i sin samtid.

För att få perspektiv på vad Huldén gör i sina Runebergsdikter vill jag föra in några av Norman Faircloughs tankar här. Fairclough har i sin så kallade kritiska diskursanalys utarbetat en tredimensionell modell som består av text, diskursiv praktik (processer kring textpro-

31. Wik, *Strövtag i ordsbogen*, s. 126.

32. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 30.

33. Wik, *Strövtag i ordsbogen*, s. 202, 205.

34. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 42.

duktion och textkonsumtion, eller texttolkning) och social praktik. Den sistnämnda avser den bredare sociala praktik som den kommunikativa händelsen är en del av, institutionella och organisatoriska omständigheter.³⁵ Alla tre aspekter samverkar och är bestämmande för varandra. För Fairclough är intertextualitet ett centralt begrepp; texter är historiska i bemärkelsen att de utgör svar på och omformningar av tidigare texter, de bygger vidare på de kedjor av språklig kommunikation som föregått dem själva, det går inte att börja om från början.³⁶ Interdiskursivitet är ett annat centralt begrepp i sammanhanget och innebär att olika diskurser artikuleras inom och mellan olika diskurser och genrer.³⁷ Begreppen är kopplade till förändring, och genom att analysera intertextualitet och interdiskursivitet får man en inblick i sociala och kulturella förändringsprocesser.³⁸

”Nationalskalder behöver vi främst / för parodiernas och allusionernas skull. / Vilken dikt skulle man skriva parodier på / om inte den som är allmänt känd?” skriver Huldén i en dikt som degraderar Runeberg och kategorin nationalskalder på ett elegant och till synes oförargligt sätt, helt enkelt genom att tillmäta intertextualiteten som följeffekt lika stor betydelse som de impulsgivande kända verken.³⁹ Om inte större, eftersom nationalskalden får sitt existensberättigande av andras möjlighet att parodiera och alludera. Därmed accentueras den diskursiva praktikens båda sidor, produktionen såväl som konsumtionen av en text, och särskilt den konsumtion som övergår i ny produktion. Den nykritiska synen på det skönlitterära verket som ett autonomt konstnärligt objekt är som konstaterats fjärran i Huldéns poetik.

Hur anspelningar kan göras ger han omedelbart prov på i diktsamlingens titel, som inte bara refererar till Runeberg utan förtäckt även till något mindre känt och framför allt till något med nationalskalden mindre kongenialt, nämligen Huldéns egen läsning från barndomen,

---

35. Norman Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity 1992, s. 4; Winther Jørgensen & Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, s. 74.

36. Fairclough, *Discourse and Social Change*, s. 84-85.

37. Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, London & New York: Longman 1995, s. 135.

38. Fairclough, *Discourse and Social Change*, s. 1.

39. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 37.

boken *Tibu Tipp och hans vänner*.⁴⁰ Den är skriven av Nanny Hammarström och illustrerad av Ingeborg Uddén 1913. Med Runeberg förknippar man över huvud taget inte barnlitteratur, och om man gjorde det skulle den åtminstone vara av det slag som Topelius skrev, fostrande berättelser inom 1800-talets romantiskt nationalistiska ramar. Men genom anspelningen på Tibu Tipp omplaceras nationalskalden i ett senare litteraturhistoriskt sammanhang bland lekfulla markattsungar i en berättelse för barn och utan något annat krav på intertextuell relevans än Huldéns privata association. Det är fråga om en lekfull "interdiskursivitet", som samtidigt blottlägger att tiden är inne för en allmän omvärdering av det nationellas ideologi i finländskt kulturliv.

Överlag tas Huldéns raljerande med Runeberg väl emot av kritiker, men alldeles friktionsfritt är ämnet Runeberg inte i samtiden; receptionen belyser "den sociala praktiken" i Faircloughs tankemodell. Mariella Lindén nämner i sin recension i *Folk Tidningen Ny Tid* att det några år tidigare uppstod "en väldig kalabalik" på sina håll när Svenska Teatern i Helsingfors skulle spela *Fänrik Ståls sägner* som musikal: "Vad var nu detta! Att använda nationalskalden i såna spektakel!" Det blev en föreställning där den eventuella ironin var så diskret att ingen Runebergbeundrare behövde känna sig stött.⁴¹ Sven Willner konstaterar i sin recension i *Västra Nyland* att det numera är tillåtet att gyckla med nationalskalder: "Ingen stiger längre upp och ryter: skriv som Runeberg pojkar, så skriver ni bra!"⁴² Övriga recensenter bekräftar hans omdöme genom sina i stort sett välvilliga reaktioner, med undantag av Karin Allardt Ekelund i *Finsk Tidsskrift*. Hon provoceras av Huldéns försök att göra sig kvick "på bekostnad av sin egen folkstam", av hans vårdslösa hantering av fakta och beskrivningar av "groteska seder" som aldrig förekommit.⁴³ Det sistnämnda gällde Huldéns drift med festligheterna kring Runeberg vid Svenska litteratursällskapet i Finland (årshög tiden firas den 5 februari) och faktahanteringen syftade

40. Wik, *Strövtag i ordskogen*, s. 202; Nanny Hammarström, *Tibu Tipp och hans vänner. Berättelse*, med bilder av Ingeborg Uddén, Stockholm: Bonniers förlag 1913.

41. Mariella Lindén, "Myten Runeberg", *Folk Tidningen Ny Tid* 26/10 1978 [Brages Pressarkiv].

42. Sven Willner, "Huldén och Runeberg", *Västra Nyland* 1/10 1978 [Brages Pressarkiv].

43. Karin Allardt Ekelund, "Lars Huldéns Runebergsbok", *Finsk Tidsskrift* 1979:1 [Brages Pressarkiv].

på hans påstående i en dikt, att när Runeberg skriver om kärlek lägger han orden i kvinnors mun (vilket enligt Allardt Ekelund enkelt kunde vederläggas).

I sina fränaste dikter är det Runebergs idealisering av fattigdom och förtryck som Huldén går åt. I en direkt adressering av nationalskalden frågar han: "Och var skulle du då / ta inspiration / om inte finska folket / längre var fattigt, / alkoholiserat och gudfruktigt?"⁴⁴ Torftiga materiella villkor, religion och alkohol dämpar initiativkraften och håller folket i schack. Deras underordning är förutsättningen för Runebergs patriotiska och litterära inspiration, liksom för suggestionskraften hos en idealrealistisk gestalt som till exempel bonden Paavo. Konstruktionen av en kollektiv identitet behövs för att folket ska kunna utnyttjas för nationella syften. Så här lyder en dikt i sin helhet:

Många dör hos Runeberg.
Och många av dem dör för att de dödas.
Dödare är det gott om i hans dikt.
Självdödade han rävar med stryknin.
Detta måste vara ett väsentligt drag.
Vilken är vår nations nationellaste dygd?
Förmågan att döda naturligtvis.
Runeberg fann vårt folks själ.⁴⁵

Genom att Runebergs föga heroiska metod att döda rävar med gift jämförs med hur han dödar fiktiva finländare för nationens skull i litterära verk, framstår idén om folkets förväntade offergärning som tämligen tivelaktig. Den varierade upprepningen av verbet "döda" gör att fenomenet att dö/döda för sitt fosterland ter sig mindre som ett historiskt skeende, ett öde eller en upphöjd idé och mera som en handling och ett aktivt val, och som ett språkligt fenomen. Den som dödar är en "dödare" – den grammatiskt lika följdriktiga som i praktiken obekanta ordkonstruktionen gör att handlingens faktiska innebörd synliggörs. Det ironiska konstaterandet att Runeberg därmed funnit "vårt folks själ" åsyftar att ifrågasätta den romantiska nationalism som räknar med en kollektivt konstituerad enhet, och med dess införståddhet kring vad

44. Huldén, J.L. *Runeberg och hans vänner*, s. 14.

45. *Ibid.*, s. 33.

en gemensam identitet innebär. Recensenterna reagerar olika på denna dikt. Mariella Lindén i *Folktidningen Ny Tid* anser att Huldén träffar huvudet på spiken i fråga om folkets största dygd, förmågan att döda: "Det har det lilla landet, förtryckt av andra länder i tur och ordning, grundligt lärt sej – men förtrycket har också inneburit en stor respekt och rädsla för auktoriteterna och vänts inåt i stället."⁴⁶ Lindén ser med andra ord Huldéns ironi mera som en beskrivning av hur historiska omständigheter har format den nationella identiteten, men jag tror att hans ärende snarare är att visa på hur identiteten målmedvetet har *konstruerats* och *upprätthållits* genom ideologiska verk som Runebergs, det vill säga genom språkliga, litterära manifestationer i det diskursiva fältet. Ole Torvalds i *Åbo Underrättelser* menar i sin tur att just ovanstående dikt är ett exempel på hur Huldén ibland "går till överdrift i enerverat nit".⁴⁷ Torvalds önskar sig någonting mera måttfullt. Men dikten är en satir och kan därför inte gärna vara lagom. Överdrifterna och förvrängningarna är avsiktliga metoder i Huldéns projekt att dekonstruera begreppet patriotism.

En annan aspekt som Huldén behandlar är författarens ansvar. Den nyss citerade dikten antyder att ansvaret är stort. I all synnerhet för en inflytelserik nationalskald, eftersom de patriotiska ämnena kretsar kring liv och död – ja i all synnerhet död. Men frågan är problematisk, vilket framkommer i följande resonerande dikt:

Kan en författare göras ansvarig
för de följder hans diktning får?
Nej, ty han kan aldrig veta
vilken tolkning hans dikter får.
Men om folk försöker leva och dö
som diktens hjältar gör?
Det uppges ha hänt i våra krig
att ynglingar sökt döden
med Fänrik Ståls sägner i fickan
(någon enstaka gång Fritjofs saga).
Frågan är ställd, problemet finns.

46. Lindén, "Myten Runeberg".

47. Ole Torvalds, "I den avgnagda rundeln kring tjuderpålen JLR", *Åbo Underrättelser* 30/9 1978 [Brages Pressarkiv].

Somliga ser lösningen i
att politikerna börjar bestämma
vad författarna får ge ut.
Endast böcker med samhällsnyttig tendens
får läggas i folkets händer.

Att Fänrik Ståls sägner
skulle sluta utges i Finland
verkar mycket osannolikt.⁴⁸

Diktens imitation av logiskt resonemang, objektivet förhållningssätt och bedömning av sannolikhetsgrad får en satirisk verkan. Den lösning på problemet med författarens ansvar som omtalas – politisk kontroll, censur – avfärdas visserligen som ett ”mycket osannolikt” alternativ men tas ändå på allvar och hanteras med största saklighet. Att ett sådant förslag i ett demokratiskt samhälle ter sig absurt röjer diktrösten på inget sätt, förmodligen till följd av ett vetenskapligt ideal som bortser från värderingar och känslor. Problemet med författarens ansvar finns, precis som dikten konstaterar, men inte heller den här dikten fungerar som ett språkrör för författarens egen moraliska ståndpunkt. Det som läsaren i stället erbjuds är en röst som talar utgående från en särskild position i diskursen, låt oss kalla den akademisk, och som är mera karikerad än förtroendeingivande. Man kunde säga att Huldén även här med interdiskursivitetens hjälp (och genom att sammanföra en lyrisk och en vetenskaplig diskurs) och med stilistiska medel ifrågasätter den rådande uppfattningen om vad som menas med poesi och vad som menas med vetenskaplighet – och på en tematisk nivå därtill behandlar frågor kring patriotism.

Igen en gång: en subjektiv röst påstår eller konstaterar något, problem synliggörs och läsaren får dra sina slutsatser själv. Huldéns imitationer av enskilda aktörer från olika samhällsområden och grupperingar fungerar som artikulationer inom diskursen och ger en bild av att verkligheten är tillgänglig (endast) genom subjektiva kategoriseringar.

Omständigheterna är som vi sett överlag gynnsamma för en problematisering av nationalskalden som institution och kultfigur, efter

---

48. Huldén, *J.L. Runeberg och hans vänner*, s. 36.

många decennier av allmän uppslutning kring nationalismen som idé. Huldén minns själv hur han som tolvåring deklamerade ur *Fänrik Ståls sägner* på en scoutfest i Jutas i Nykarleby. På 1930-talet citerades detta verk på många fester, åtminstone i de kretsar som Huldén rörde sig i. Efter kriget blev Runeberg undanställd av en ny generation ”som ungefär beskyllde honom för att ha ställt till andra världskriget eller i varje fall Finlands krig”.⁴⁹ Huldéns uppfattning överensstämmer med Johan Wredes i hans bok om Runeberg, *Fänrik Stål och nationen, Jag såg ett folk ...* (1988). Efter nederlaget mot Sovjetunionen 1944 skedde en ideologisk omorientering i Finland, som i hög grad förändrade den status som Runebergs svit av krigsdikter hade haft. Längre hade *Fänrik Ståls sägner* varit ett vapen i den psykologiska krigsföringen, i själva verket under 1900-talets alla tre krig. Ända sedan 1918 hade Runebergs krigsdiktning använts av den vita Skyddskåren och dess systerorganisation Lotta Svärd-rörelsen, vilket drastiskt förstärkte verkets konservativa och militaristiska symbolvärde. I mellankrigstidens Finland, som ideologiskt fortfarande var djupt kluvet i rött och vitt, fortsatte *Fänrik Ståls sägner* att vara det vita Finlands viktigaste emblematiske attribut. Detta befastes även i skolundervisningen; i folkskolan lästes boken ofta utantill från pärm till pärm som ett led i den patriotiska fostran av unga. För arbetarklassen framstod den följaktligen som en fientlig dikt, som ett verk i konflikt med deras intressen. Wrede påpekar det anmärkningsvärda i att diktverket kom att få en betydelse som nästan stod i motsats till dess ursprungliga avsikt.⁵⁰

I samband med vinterkriget 1939–40 vidgades emellertid Sägner-
nas ideologiska symbolvärde enligt Wrede, de blev nu en symbol för
nationens vilja att överleva. Det fanns mera allmänt en beställning
på heroisk krigsdikt vid denna tid – *Fänrik Ståls sägner* utkom i nya
upplagor inte bara i Finland, utan också i Sverige och Danmark.
Under ockupationen av Norge och Danmark användes verket både
inom motståndsrörelsen och av ockupationsmaktens sympatisörer för
de respektive lägrens ideologiska syften.⁵¹ En orsak till bokens enorma

49. Wik, *Strövotåg i ordsbogen*, s. 207.

50. Johan Wrede, *Jag såg ett folk ... Runeberg, Fänrik Stål och nationen*, Helsingfors: Söderströms 1988, s. 13–14.

51. *Ibid.*, s. 14.

genomslagskraft är enligt Wrede att den samtidigt är ”total och ospecific, den binder sin publik vid en allt förpliktande känsla för fosterlandet. Men den har under historiens lopp kunnat ges olika klädnad och har kunnat begagnas för skilda, konkreta politiska ändamål.” Det är den romantiska idealismen som gav *Fänrik Ståls sägner* ”dess etiska syn med hela dess rätlinjiga styrka”, samtidigt som det är just denna bundenhet till romantikens religiösa och filosofiska spekulationer som gör den främmande för en modern läsare. Verkets åskådning är på många sätt ytterst avlägsen, men samtidigt menar Wrede att det i dag (1980-talet, vill säga) finns gott om extrem kollektivism, folkrörelser och kamporganisationer som uppger sig företräda hela nationer och som kämpar för mål som antas vara dyrbarare än livet.⁵²

Att stora idéer känns främmande för Huldén själv gör han ingen hemlighet av, han säger sig vara ”fruktansvärt försiktig” med dem.⁵³ Uttalandet görs i Wiks intervjubok från 2002, men samma hållning står att utläsa genast i början av författarskapet. Den runebergska nationalism som ärvts och anpassats för politiskt bruk under förra hälften av 1900-talet i Finland, dissekerar Huldén som ett diskursivt fenomen i sin tidiga poesi. Han framhäver ideologins språkliga fundament och sociala praktik. Han tar så att säga ner idéerna på en praktisk, vardaglig, social och kommunikativ nivå, gärna med satiriska förtecken. Där kan de granskas, bearbetas på ett medvetet sätt och kanske, till den del de befinns tvivelaktiga, rentav oskadliggöras. Recensionerna av *J. L. Runeberg och hans vänner* i Sverige tyder ändå på att omprövningen av den litterära kanon överlag hunnit längre i det västra grannlandet. Lars-Olof Franzén skriver i *Dagens Nyheter* att det för en utomstående är omöjligt att förstå den roll som Runeberg fortfarande har i det svenskspråkiga Finland. För Franzéns egen del ”väcker han bara obehagliga minnen från skolan, där Runeberg var Stor Diktare och man fick sänkt betyg om man ifrågasatte hans äckliga heroism”.⁵⁴ Tom Hedlund liknar i sin recension i *Svenska Dagbladet* Huldéns sätt att använda Runeberg vid hur ”en rikssvensk skulle använda Tegnér – om nu inte Tegnér hade varit avskaffad som

---

52. Ibid., s. 271–272.

53. Wik, *Strövtåg i ordskogen*, s. 209.

54. Lars-Olof Franzén, ”Dikt runt Runeberg”, *Dagens Nyheter* 28/10 1978 [Brages Pressarkiv].

klassiker”.⁵⁵ Den nationella och litterära situationen är av allt att döma annorlunda i Finland.

FÖRMÄNSKLIGANDET AV RUNEBERG; OCH
KVINNORNAS ROLL

I Huldéns problematisering av det nationella hos Runeberg ingår som ett viktigt inslag hans försök att hitta fram till människan bakom monumentet. Han aktualiserar en privat diskurs där en offentlig råder och ruckar därmed på tecknet ”nationalskald” som något upphöjt och idealt, som något fränkopplat vardagslivets petitesser och solkighet. I den processen blir kvinnorna kring Runeberg, och i synnerhet hustrun Fredrika ett viktigt element – genom dem får Huldén något av nationalskaldens förgipsning att krackelera. Men ruckar han samtidigt på manschauvinismen inom den nationella diskursen?

I en intervju 1978 i *Borgåbladet* frågar Gustaf Widén vad man kan få reda på om människan Runeberg och Huldén svarar:

– Ja, det är en svärfångad själ. Det har gått så mycket staty i honom och i sin dikt var han förbehållsam och skrev sällan ner hjärtesuckar. Samtidigt är det objektiva greppet väsentligt för storheten i diktningen – få har haft en sådan distans till sin konst. [...] Bellman var exempelvis som en uppslagen bok i jämförelse med Runeberg som kan liknas vid en psalmbok med mässingsläs som man är tvungen att skära upp i ryggen eftersom nyckeln kastats bort.⁵⁶

Runeberg är svår att komma underfund med, men Huldén har ändå en uppfattning. I *Strövståg i ordsbogen* säger han att Runeberg verkar vara ”ett råskinn, lite falsk. Det berättas att han ofta satt tyst under diskussioner men kom med någon dräpande och alldeles främmande slutreplik för att få sista ordet. Jag tycker att det är ett litet suspekt drag hos honom.”⁵⁷ Han instämmer också i Johan Wredes intryck av Runeberg (detta citeras i Wiks bok): ”romantikens, idealismens

55. Tom Hedlund, ”Runeberg, människa”, *Svenska Dagbladet* 4/4 1979 [Brages Pressarkiv].

56. Gustaf Widén, ”Runeberg är litet högfärdig!” / ”Jag är inte färdig med Runeberg!”, *Borgåbladet* 21/9 1978 [Brages Pressarkiv].

57. Wik, *Strövståg i ordsbogen*, s. 207.

och de stora känslornas skald förefaller vara en underligt kärlekslös människa”.⁵⁸ Huldén tar upp Runebergs distans i sin poesi och ger sitt eget fiktiva bidrag till hans mänsklighet. Han gör det genom att framhäva den språkliga dimensionen, här i en dialog mellan makarna Runeberg och med en inledande metapoetisk reflektion:

Att nå fram till människan Runeberg
genom hans diktning är knappast möjligt.
Den som inte har haft lyckan att möta honom i livet
får hitta på någonting mänskligt själv:

- Ej finnes ro i världen
som på den hufvudgården.
Vad sägs om det rimmet, mamma?
- Vilken huvudgård menar du?
- Guds nåd, menar jag.
- Vad tyckte Emilie?
- Nå, ids nu int’ allti!⁵⁹

I den korta hypotetiska dialogen som ges *in medias res* efter den metapoetiska inledningen, gestaltas det äkta paret's känslomässiga dynamik och kamp om samtalets premisser. Runeberg vill ha sin hustrus synpunkt på valet av rim medan Fredrika hänger upp sig på den oklara metaforiken, inte av engagemang i själva bildspråket men störd av makens relation till älskarinnan. Vardagens intima samtalsdiskurs bryter sönder den höglitterära sakfrågan med ”irrelevanta” motfrågor från en mera känslomässig samlevnadssfär. Fredrika framstår förvisso som den starkare och skarpare parten i dialogen medan Runeberg ter sig lite löjligt självupptagen, regressiv och undflyende – Huldéns ”artikulation” är så till vida av feministisk karaktär. På kvinnans sida ställer sig Huldén också när han kliver in i rollen som älskaren Runeberg. Samlingen innehåller nämligen en kärlekssvit på versmåttet elegiskt distikon tillägnad älskarinnan Emilie Björkstén. Recensenten Elisabeth Nordgren i *Hufvudstadsbladet* anser att kärlekselegin hör till det

---

58. Ibid.

59. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 17.

bästa Huldén någonsin skrivit.⁶⁰ Jag instämmer i hennes uppskattande omdöme – dikterna är anmärkningsvärt fina, med verkningsfulla rader såsom: "Ålskade, kom till min hjälp, ty förgipsningen griper omkring sig / Snart är jag bara en byst. Bara en iskall staty."⁶¹ eller "Vintersöndag i småstad, en hund på en gård hör man skälla. / Skälla som hjärtats värk genomtränger mitt lugn."⁶² Det var Huldéns avsikt att visa hur Runeberg borde ha skrivit sina kärleksbrev i stället för de – som han menar – kverulantiska och "omöjliga" alster som han i själva verket författade, fulla av klander och kritik.⁶³

Clas Zilliacus betonar i sin recension i *Nya Argus* kvinnans och närmare bestämt hustruns viktiga plats i samlingen: hon förekommer i den trettonde dikten i inledningssviten "Ett år med Runeberg", det är hennes namn Runeberg yttrar som sitt sista ord ("Där kom ett rakt jagbudskap, till sist" konstaterar Zilliacus, till skillnad från Goethes legendariska sista ord "Mera ljus" till exempel) och det är hon som avslutar hela diktsamlingen, "i en dikt av en sorgfälligt anspråkslös parentetisk pseudonym: '(Av Fr-a)'. 'Cajsa Wargs privata tankar om levandet' heter den här utomordentliga dikten om en asymmetrisk gemenskap."⁶⁴ Men jag tror inte att detta ska ses som yttringar av någon större genusmedvetenhet hos Huldén. Vi kan börja med att se på den trettonde dikten i sviten "Ett år med Runeberg":

Min hustru säger att diktsviten ovan
borde innehålla någonting
om Runebergs hustru, Fredrika.
Jag förstår denna synpunkt, men menar
att Fredrika var bakgrundsmusik
till allt vad Runeberg företog sig,
och att hon alltså var närvarande hela
året, även om hon aldrig blev nämnd.⁶⁵

60. Elisabeth Nordgren, "Liv runt monumentet", *Hufvudstadsbladet* 24/9 1978 [Brages Pressarkiv].

61. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 21.

62. *Ibid.*, s. 25.

63. Widén, "Runeberg är litet högfärdig!"; Wik, *Strövtåg i ordskogen*, s. 208.

64. Clas Zilliacus, "Hemma hos Runebergs", *Nya Argus* 1979: 1–2 [Brages Pressarkiv].

65. Huldén, *J. L. Runeberg och hans vänner*, s. 11.

Huldén berättar om tillkomsthistorien i *Strövtåg i ordslogen*, den är självbiografiskt förankrad. Den ursprungliga tanken var att det skulle finnas en dikt för varje månad. Huldén hade gjort sviten så, men när hustrun Bojen läste den undrade hon var Fredrika är, det var ju bara Emilie och Emilie ... Huldén skriver alltså en dikt till. Innan "Ett år med Runeberg" med samtliga dikter utkom i ifrågavarande samling publicerades den trettonde dikten 1974 i *Hufvudstadsbladet*. Just den dagen var Huldén på väg till Stockholm och fick en färsk reaktion av en medresenär och kollega: "Bakgrundsmusik', sa Märta Tikkanen när vi träffades vid flyget."⁶⁶ Kommentaren har kanske infunnit sig för fler än Märta Tikkanen vid läsningen av Huldéns trettonde dikt, för den eloge till Fredrika som den avser att ge kan te sig provocerande otillräcklig. Därtill kan det fiktiva månadsnumret skapa ett intryck av att dikten är ett mindre vidkommande tillägg och en pliktskyldig efterskrift. Bättre blir situationen inte ur feministisk synpunkt när Huldén berättar om bakgrunden till den redan nämnda dikten "Cajsa Wargs privata tankar om levandet". Den var nämligen ett beställningsverk från Finlands svenska Marthaförbund till deras 75-årsjubileum och hade som sådan ingen koppling till Fredrika. Inga-Britt Wik konstaterar i sin intervju: "Du gör henne enbart till en kock, Fredrika. Här finns inte ett ord om att hon har skrivit någonting."⁶⁷ Huldén svarar: "Men Fredrika satte jag in efteråt. Det var Cajsa Wargs privata tankar om levandet, men sedan tänkte jag att när det handlar om Runeberg så borde Fredrika få vara med, så då satte jag 'Av Fr---a'". Wik framhärdar: "Du kunde ha försökt dig på en bild av henne." Han replikerar:

Jag har om möjligt ännu vagare uppfattning om henne än om Runeberg. Hon var antagligen långt mer begåvad på många sätt än vad Runeberg var, och också kunnig och klok, medan Runeberg kanske hade mera av magman som dikter blir till av. Han var mäktig eruptioner, medan hon skrev när hon var sjuk och hade tid.⁶⁸

---

66. Wik, *Strövtåg i ordslogen*, s. 203.

67. *Ibid.*, s. 215.

68. *Ibid.*

Runebergs eruptiva ”magma” framförs som ett karaktärsdrag jämförbart med Fredrikas benägenhet att skriva ”när hon var sjuk och hade tid”, trots att det är fråga om ogynnsamma omständigheter. Hennes förmodade begåvning framstår som en artig gest och omtalas som en oförverkligad potential trots hennes faktiska författarskap, som ju kunde bedömas. Och faktum kvarstår att Fredrikas närvaro både i den trettonde dikten och i dikten om Cajsa Warg är senkomna tillägg. Man kan inte säga att Huldén bara visar hur Runeberg själv förhöll sig till hustrun, eftersom han åtar sig att förbättra hans oinspirerade kärleksbrev till älskarinnan. Det hade varit möjligt att göra något motsvarande visavi makan. Runebergs privilegierade position i den nationella, manschauvinistiska diskursen lyckas Huldén med andra ord rucka på bara till en del, och trots vissa föresatser att ge Fredrika Runeberg en synlig plats i sina dikter upprepar han snarare diskursens marginalisering av kvinnliga författare. Fredrika Runebergs historiska romaner i finländsk miljö kunde mycket väl ha inbegripits i den nationella diskursen, men Huldén ser i henne endast nationalskaldens hustru – och även för detta behövs ibland en påstöt.

J. L. Runeberg och hans vänner utkommer samma år som Märta Tikkanens *Århundradets kärlekssaga*, ett sammanträffande som får sin symbolik. Huldén är den som nomineras till Nordiska rådets litteraturpris, inte hon (ingen av dem får det, det går till Ivar-Lo Johansson det året). Men indignationen över att Märta Tikkanens ytterst framgångsrika och internationellt uppmärksammade bok förbigås till förmån för Huldéns Runebergsbok är stor och leder till att ett alternativt kvinnoprivilegium instiftas och tilldelas henne. För Huldén, som gärna unnar Tikkanen hennes pris, är situationen naturligtvis olycklig därför att han placerats i vägen för sin landskollega på det sättet.⁶⁹ När de båda ställs mot varandra i det nordiska prissammanhanget framstår Huldéns verk som ett slags patriarkal motpol till Tikkanens feministiska diktroman, vilket är orättvist. Inte för att han kan tävla med henne ifråga om feministisk klarsyn, men hans kritiska granskning av ideologiska föreställningar är ett dekonstruktionsarbete av samma slag som Tikkanens.

---

69. Ibid., s. 216.

AVSLUTNING

När Lars Huldén skriver dikter om de nationella ikonerna Mannerheim och Runeberg på 1960- respektive 1970-talen, så gör han det i en tydlig avsikt att problematisera den etablerade finländska nationella diskursen. Tiden är fruktbar för ett sådant omvärderingsprojekt och hans uppgörelse ingår i en större finländsk debatt. Bland finlandssvenska diktare sticker han ut som en av de mest samhällstillvända och hans poesi svarar mot det rådande vänsterideologiska klimatet utan att låta sig etiketteras politiskt. I hans dikter får en mångfald av diktsubjekt uttrycka sina divergerande uppfattningar och därigenom synliggör han tänkandets premisser och idéernas fortlevnad och omförhandlingar i ett socialt och språkligt samspel.

Huldén deltar således aktivt i samtidens ideologiska diskussion, inte minst som tillfällesdiktare. I sina beställningsdikter talar han till etablissemangen på ett nytt sätt samtidigt som han anlägger ett diskursivt och konstruktivistiskt perspektiv som ter sig tämligen postmodernt. Mannerheim och Runeberg framstår i hans poesi mindre som historiska personer (Mannerheim dock i högre grad) och mera som objekt som tillskrivs olika betydelser och värderingar, som projektionsytor samt som tecken i en diskurs, föränderliga över tid. Genom dem kan Huldén aktualisera centrala begrepp såsom patriotism, heroism, vita och röda, nationalskald och nationallitteratur, och inom poesins genomsläppliga ramar föra en diskussion om vilket innehåll dessa begrepp har getts, och vilka betydelser de hellre kunde ges. Hans dikter kan med fördel läsas som texter inbegripna i en social praktik och ett offentligt samtal, ett samtal som det alltjämt finns skäl att fortsätta.

Bildkällor

- s. 239 Janne Rentola/Svenska litteratursällskapet i Finland
- s. 251 Constantin Grünberg/Helsingfors stadsmuseum